

שמעתא עמיקתא

גליון תקע"ז | ראש השנה | תשפ"ג | קהילת הניכוי הישיבות | רמות ב' | ירושלים תוכב"א

הלכות מצויות לראש השנה

משיעורי
הרה"ג הרב יוחנן בורגר שליט"א
מו"ץ וראש כולל הוראה רמות

עם דיני ראש השנה שהל בשבת

שאר דינים הנוהגים בראש השנה

שתיית יין / דין שמחה בראש השנה
ראש השנה אף שהוא יום הדין מ"מ מצוה של "ושמחת בחגך" ונוהגת גם בו. [מ"ב (סי' תקצו ס"ק א). ועיי ביראים (סי' רכז) שגם מבואר שבר"ה יש מצות שמחה]. ויש אומרים שמ"מ אין מקובל לשתות יין בראש השנה חוץ מין של קידוש. [הגר"מ (חוט שני ר"ה עמ' פז)].

שינה ביום
יש נוהגים שלא לישון ביום ר"ה. [רמ"א (סי' תקפג סעי' ב)]. וי"א שאחר הצות היום אין חשש. [מ"ב (שם ס"ק ט) בשם האר"י ז"ל], בין ביום ראשון בין ביום שני. ומ"מ הרוצה להחמיר על עצמו שלא לישון כלל, ביום הראשון הוא היותר נכון. [כה"ח (נאות לו)]. וכל זה לענין לילך ולהתחיל לישון ביום, אבל מותר להמשיך שינת הלילה עד הבוקר אפילו אחר עמוד השחר. [הגר"שז"א (שם פ"א אות כג) והגר"שז"א זצ"ל (אשרי האיש מועדים פי"ד אות יא), והגר"מ (נדר החיים שאלה קוז)]. ומ"מ אם כבר נתעורר משנתו אחר עלות השחר, י"א שיש להיזהר שלא לחזור לישון. [הגר"מ (זצ"ל (חוט שני ר"ה עמ' ט)].

הצריך לישון
מי שהשינה ביום נצרכת לו כדי שיוכל לכוין בתפלה כראוי, אין לו להמנע ממנה בימי ר"ה, אלא יישן כדרכו. [הגר"שז"א זצ"ל (שם פ"א אות כז)], דהא דאמר דמאן דדמיך בריש שתא דמיך מוזהר, זהו דוקא בישן סתם, אבל בכגון דא לא נאמר דבר זה].

לחמץ עדי הצוי היום
מותר להתענות בר"ה ולהתפלל עד אחר הצות, אע"ג שבשבת ושאר יו"ט הדבר אסור. [מ"ב (סי' תקצו ס"ק ב) בשם עטרת זקנים]. ואם ר"ה חל בשבת אין להתענות. [מ"ב (סי' תקפד ס"ק ה)]. וי"א שאף בר"ה אין להתענות עד הצות כמו שאר יו"ט. [מעשה רב (מהגר"א סי' רז) ושו"ת התעוררות בשבת (ח"א סי' רכה)].

מעימה המועילה שלא להיות מתענה
לדעת המחמירים לעיל שאסור להתענות בר"ה כמו שאר יו"ט, או כשר"ה חל בשבת שאסור לכל הדעות להתענות, אם טועם משהו קודם התפלה אינו נחשב מתענה. [מ"ב (סי' רפח ס"ק א)]. ויש מסתפקים אם די בשתיית משקה, או שצריך לאכול דוקא פת בשיעור כביצה. [פמ"ג (סי' קנז א"א ס"ק א)]. ולמעשה יש להקל שדי בשתייה בלבד. [הגר"שז"א זצ"ל (אשרי האיש פי"ד אות טו)]. וכן נהג בעל הקהלות יעקב (ארחות רבנו ח"ב עמ' קפא). וכן באלף למנן (סי' ב בהגה (שם) מיקל אף על ידי שתיית מים. [בפצות השלחן (סי' ב בדה"ש ס"ק א) כתב שאף אם מועיל משקה יתכן ששתיית מים אינה בכלל טעימה. ועיי עוד בתשובות והנהגות (ח"ב סי' רעז)].

שכח לומר יעלה ויבוא כברכת המזון
שכח לומר יעו"י בבהמ"ז בסעודת ליל ר"ה, חוזר לראש בהמ"ז. [הגר"שז"א זצ"ל (שם פ"א אות ט)]. ואם שכח בסעודת היום, י"א שחוזר וי"א שאינו חוזר. [מ"ב (סי' קפח ס"ק ט)]. ולמעשה לא יחזור, אמנם ישתדל לשמוע מאחר. [באר משה (ח"ג סי' לח אות יא)]. וכ"ז לבני אשכנז, אבל לבני ספרד אין לחזור אף אם שכח בלילה. [כה"ח (אותיות כד-כה)].

לבישת קיטל
מנהג לבישת הקיטל (בר"ה וביו"ב)
יש נוהגים ללבוש קיטל בתפילת שחרית ומוסף של ר"ה. [מ"א (סי' תקפד אות א) ומקו"ח (סי' תרי אות ד)]. וכן יש נוהגים ללבושו ביוה"כ בכל התפלות. [מ"א (סי' תרי ע"ד)]. ויש נוהגים ללבושו בגדים לבנים, עי"ש ברמ"א. ועיי עוד במ"ב שם שגם יש שנוהגות ללבושו בגדים לבנים].

ללבושו בשנה הראשונה אחר הנשואין
י"א שאף בשנה הראשונה אחר הנשואין לובשין קיטל. [קצה המטה (סי' תרי ס"ק ט)]. וי"א שיש שנהגו להמנע בשנה זו. [מהר"ם שיק (או"ח סי' כח)]. ומ"מ אם אחד רוצה ללבושו אף לשיטה השניה אין גוערין בו. [מהר"ם שיק (שם)].

אבל בלבישת הקיטל
אבל בתוך י"ב חודש על אביו או אמו או תוך ל' על שאר קרובים, רשאי ללבוש קיטל. ומ"מ יש מקומות שנוהגים שאין האבל לובשו. [מ"ב (סי' תרי ס"ק יח)].

כניסה לבית הכסא עם קיטל המיוחד לתפלה
אם להיכנס לבית הכסא לעשות צרכיו בעודו לבוש קיטל, משום שהוא מיוחד לתפלה. [מ"ב (סי' כא ס"ק יד וסי' תרי ס"ק יח)]. אולם כדי להטיל מים בלבד מותר. [מ"ב (שם)]. וי"א שלצורך זה אפילו לבית הכסא קבוע מותר. [מ"א (סי' תרי אות יב) וכה"ח (שם אות לו)]. ובארחות רבנו (ח"ב עמ' רח) הביא שכן נהג בעל הקהלות יעקב. ויש אוסרים להכנס לבית הכסא קבוע. [הגר"שז"א זצ"ל (תפלה כהלכתה פ"ג אות טז הגה קפ"ז)]. ומקום העומד רק להטיל מים אינו בכלל בית הכסא קבוע, ומותר להיכנס לשם עם הקיטל לכל הדעות, אלא אם כן בית הכסא קבוע באותו חדר ללא הפרדה (ישל צורת הפתח וכו').

הלובש את הקיטל אף בבית הסדר או סעודת ראש השנה
הלובש את הקיטל גם בסעודת ר"ה, רשאי להיכנס עמו לבית הכסא, שבאופן זה שוב לא נחשב לבגד מיוחד לתפלה. אולם אם נוהג ללבושו (חוץ מלצורך התפלה) רק בסעודת ליל הסדר, אינו רשאי להכנס בו לבית הכסא כי באופן זה אינו יורד מקדושתו כיון ששילל הסדר הוא לילה של מצוה. [הגר"שז"א זצ"ל (נגויה הקדש פי"ב הגה ה)].

דיני הש"ץ

ש"ץ הראוי לימים נוראים

ראוי שיהיה הש"ץ בעל תשובה, גם ראוי שילמד הכונות מהתפלות המבוארות בהזוהר. ונהגו שמי שהתחיל להתפלל (או לתקוע) אפי' פ"א אין ליתן המצוה לאחר. ואם חלה הוא ביד הקהלה להעמיד אחר ומ"מ כשחוזר לבראיאות המצוה חוזרת אל הראשון. ואם יש ממי שבביל לא לא יתפלל אע"פ שיתפלל מי שאינו הגון. [מ"ב (סי' תקפח ס"ק יא)]. ואין ממנים ש"ץ נער שלא נתמלא זקנו. [מ"ב (סי' נג ס"ק כד)].

ראש השנה

ברכת שהחינו בקידוש
בקידוש ביו"ט ראשון מברכים שהחינו. ובקידוש ליל שני, ילבש בגד חדש או יניח פרי חדש ויברך שהחינו, (משום שיי"א שאין אומרים שהחינו דתרווייהו יומי קדושה אחת היא). ואם אין מצוי לו בגד חדש או פרי חדש, עם כל זה יאמר שהחינו. [שו"ע (סי' תר סעי' ב) ומ"ב (סי' ק)]. ודעת הגר"שז"א זצ"ל (מנח"ש ק' סי' כ) דפירות חדשים שרוצה לאוכלם בליל א' דר"ה אין כגון להניחם לפניו בשעת הקידוש כדי לפטורם מברכת שהחינו שמברך על היו"ט, אלא יברך עליהם ברכת שהחינו בפניו. ועיי בזה בשמעתא עמיקתא גליון קכ"ד].

סדר הסעודה

אכילת הסימנים בסעודה
יהא אדם רגיל לאכול בליל ר"ה (יש נוהגים כן בבי' הלילות של ר"ה), רוביא דהיינו לתתן, כרתי, סילקא, תמר, קרא. וכשיאכל רוביא יאמר: יה"ר שירבו זכויותינו. כרתי: יכרתו שונאינו. סילקא: יסתלקו אויבינו. תמרי: יתמו שונאינו. קרא: יקרע גזר דיננו ויקראו לפניך זכויותינו. [שו"ע (סי' תקפג סעי' א)]. ויש נוהגין לאכול תפוח מתוק בדבש, ואומרים: תתחדש עלינו שנה מתוקה. ומברך עליו העץ (אע"פ שאוכלת תוך הסעודה) ופוסט דבש. [רמ"א (שם) ומ"ב (סי' ק) א]. ואפי' אם אצלו הדבש עיקר הדין כן, עיי בהלכות קטנות (סי' סז) ובשמעתא עמיקתא גליון קצ"ה]. ויש אוכלים רמונים ואומרים: שנרבה זכויות כרמון. ונוהגין לאכול בשר שמן וכל מיני מתיקה. [רמ"א (שם)]. וכמ"כ אוכלים ראש כבש (וי"א של איל, ואם אין לו יקח ראש מבעל חי אחר), לסימן שנהיה לראש ולא לזנב, וזכר לאילו של יצחק. [שו"ע (שם סעי' ב) ומ"ב (סי' ק)]. ויש נוהגים לאכול דג לסימן שגפרה ונרבה כדגים ולא יהיה עין הרע שולטת בנו. [פמ"ג (א"א ר"ש הסימן)].

אופן אמירת יהיה רצון
כשאוכל הסימנים אומר יהי רצון מלפניך כו'. [שו"ע (סי' תקפג סעי' א)]. ואומר בשם השם. [מ"ב (סי' ק)]. ויאמר הבקשה אחר התחלת האכילה, מפני שאסור להפסיק בין ברכה לאכילה. [מ"ב (סי' ק)]. ובדיעבד אם אמר את הבקשה בין הברכה לאכילה אינו הפסק. [א"ר (סי' ד) והמטה אפרים (אות א)]. ובסימנים שאין מברכים עליהם קודם אכילתם, י"ל הבקשה קודם האכילה. [הגר"צ"פ פרק זצ"ל (מקראי קדש סי' נוראים סי' ז)].

סדר הסימנים
יש לברך על התמו, ואם אין לו יברך על הרימון, כי הם מין שבעה. ואם רוצה לברך על התפוח קודם כי כך מנהגו, לא יניח על השלחן הפירות מזי המינים, וכשמברך על התפוח יכוון להוציא גם אותם בברכתו. [הגר"שז"א זצ"ל (פ"א אות כז)]. וכן הוא מהכה"ח (אות יג)].

ברכה על הסימנים שברכתם אדמה
י"א שיש להסילק, הכרתי והקרא, אין מברכים עליהם בתוך הסעודה כיון שהם תבשיל. [הגר"צ"פ פרק זצ"ל (מקראי קדש ימים נוראים סי' ז אות א)]. וי"א שיש לברך ברכת בורא פרי האדמה על הקרא, שזה ודאי לא בא אצלנו מחמת הסעודה, ולפטור בזה שאר המינים. [הגר"שז"א זצ"ל (מכתב במחזור המפורש לר"ה עמ' ט)]. ויש מסתפקים בדבר, ועל כן לדעתם יש לפטורם בברכה על דבר שבדאי אינו בא מחמת הסעודה. [הגר"שז"א זצ"ל (אשרי האיש פי"ד אות ח) והגר"מ (זצ"ל (חוט שני ר"ה עמ' מה)]. ומסתברא כדעה הראשונה.

אכילת דברים המוציאים
יש נמנעים מלבשל בר"ה מיני חומץ בארש"ט וכדומה, וע"כ האוכלים דגים לסימנא שיפרו וירבו כדגים אין ממשלין אותן בחומץ. [מ"ב (סי' תקפג ס"ק ד וסי' תר ס"ק ד)].

אגוזים, ענבים ופירות שלא נגמרו
יש מוקדקים שלא לאכול אגוזים, שאגוז בגימטריא חטא, ועוד שהן מרבים כיחה וניעה ומבטלים את התפלה. [רמ"א (סי' תקפג סעי' ב)]. ועיי עוד טעם בהנהגות חת"ס (שם)]. וכמו כן יש מי שאומר שאין לאכול ענבים בר"ה (והטעם ע"פ סוד). [מ"ב (סי' תר ס"ק ד) בשם הגר"א]. ופרי שלא נגמר אינו סימן טוב לאוכלו. [מ"ב (סי' תר ס"ק ד) בשם המט"א].

יקנה"ז

מלאכה ביו"ט שני לפני הבדלה
אסור לאכול או לעשות מלאכה לפני שבידל כמו בכל מוצ"ש. [עיי בביאור הלכה (שם) ומטה אפרים (סי' תקצט אות ו)]. ואם צריך לעשות מלאכה, כגון אכל משהו שיתקן נרות יו"ט או שרוצה לבשל או לערוך שלחן ליל החג, תאמר "ברוך המבדיל בין קודש לקודש" (ואם אין לאכול עד שיקדש ויבדיל על היין). [מ"ב (סי' רצט ס"ק לו), וכת' באלף המגן (סי' תקצט ס"ק ה) דאף לצורך סידור השלחן צריך להבדיל. ועיי בא"ר (סי' רצט אות כב), במ"ב (ס"ק מ) ובשע"ח (אות נד)].

יקנה"ז
הייט שחל במוצ"ש מקדש על היין ואומר יקנה"ז. [שו"ע (סי' תעג סעי' א)]. דהיינו יין, קידוש, נר, הבדלה וזמן (שהחינו). [מ"ב (סי' ק)]. ואין מברכין על הבשמים בכל מוצ"ש החל בליל יו"ט. ואומרים הבדלה זו מיושב כמו הקידוש (לנוהגים כן כל השנה). [מ"ב (סי' א)]. ועיי בה"ח (סי' תעג אות כ) שלנוהגים להבדיל בישיבה בכל השנה אם חל מוצ"ש ביו"ט אומרים יקנה"ז הכל בעמידה (לנוהגים לקדש בכל השנה בעמידה). ועיי במאמ"ר (סי' תצח ס"ק ב) שתי' שנוהגים לברך על הנרות שהדליקו לכבוד יו"ט].

הצמדת הנרות
יש שמות להצמיד שני נרות עי"מ לברך על אבוקה כמו בכל מוצ"ש, כי אין חשש כיבוי עי"י הפרדתם. [הגר"שז"א זצ"ל (יו"ט שני כהלכתו פ"א הגה סח) ואגי"מ (או"ח ח"ה סי' כ אות ט)]. ויש מי שאומר שיש לחוש לכיבוי כשמפריד הנרות. ועל כן כדאי יותר באופן זה לברך על נר אחד בלבד. [אור לציון (ח"ג פי"ח הגה ו)]. ודעת הגר"שז"א זצ"ל (יו"ט שני כהלכתו פ"א הגה סז) שלא יחבר הלהבות כי קרוב הדבר שיכשול באיסור כיבוי כי עלול לטפוף השערה על הלהבה ולכבותה. אולם דעת האג"מ (שם) דלא חיי' לזה, עי"ש טעמו. וכן דעת הגר"שז"א זצ"ל (שם)]. ולמעשה יחבר הלהבות וישתדל לכתחלה שהתפלות לא יגעו זו בזו, ואם נגעו רשאי להפרידם. [הגר"שז"א זצ"ל (שם)]. והגר"מ (זצ"ל (ארחות רבנו ח"ב עמ' קיא) נהג לחברם. ועיי מש"כ בזה בס"ד בשמעתא עמיקתא גליון תקכ"ג].

